

Kuratoitu luontomme

Arvio teoksesta Ruuskanen, Esa, Paula Schönach & Kari Väyrynen toim. Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykyaikaan. Tampere: Vastapaino. 2021. 473 s. ISBN 978-951-768-899-4.

Iida Kalakoski

“Luonto on minusta vieläkin kauniimpaa, kun sitä vähän kuratoi”, toteaa Suomeen paluumuuttanut haastateltava sisustuslehti Dekon (2/2022) artikkelissa. Sitaatti kiteyttää osuvasti *Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykyaikaan* teoksessa käsiteltävän paradoksin: suomalaiset mieltävät itsensä metsäkansaksi, mutta usein luonto määrittyy kuitenkin jonain, jota ihmisen on tarpeen muokata, määritellä ja arvottaa. Teos kartoittaa historiallisessa katsannossa sitä, miten luonto palvelee ihmistä katseen kohteena, elinkeinotoiminnan mahdollistajana ja jätteiden laskupaikkana. Ihminen on jakanut niin maisemat, luontotyypit kuin eläimetkin hyviin ja pahoihin, hyödyllisiin ja hyödyttömiin, kauniisiin ja rumiin, suojelun arvoisiin ja vapaasti riistettäviin. Näihin jaotteluihin perustuvat myös monet luontoon kohdistuvat toimenpiteemme.

Luonnon ”kuratoinnilla” on Suomessa pitkät perinteet ja Oulun yliopiston FT, ympäristöhistorian dosentti Esa Ruuskasen, VTT, Helsingin yliopiston ympäristöpolitiikan dosentti Paula Schönachin ja Oulun yliopiston FT, YTL Kari Väyrysen toimittama teos valottaa tätä historiaa kunnianhimoisesti ja samalla helppotajuisesti. *Suomen ympäristöhistoria* on kirja, joka antaa eväitä niin energia- kuin petokeskusteluun osallistuville, tarjoaa näkökulmia taiteen ja kulttuuriympäristöjen ymmärtämiseen ja väläyttää toivon pilkahduksia ekokriisin nujertamille. Katastrofismien sijaan kirja haluaakin ”korostaa tässä hetkessä piileviä mahdollisuuksia ja ratkaisuja” (s. 21). Samalla teos on kokonaisesitys Suomen 1700–2000-lukujen ympäristöhistoriasta, jollaista ei aiemmin ole laadittu. Ylipäättään ympäristöhistoriallinen tutkimus ei ole maassamme vielä valtavirtaistunut samaan tapaan kuin esimerkiksi Pohjois-Amerikassa, Ruotsissa tai Norjassa. (s. 17–19.) Ympäristöhistoria on tieteenala, joka on kehittynyt 1960-luvulta alkaen vahvistamaan ymmärrystämme yhteiskuntien luontoperustaisuudesta ja ihmisestä osana luontoa. (s. 9) Vaikka meidän suomalaistenkaan metsäsuhde ei ehkä ole niin syvä ja alkukantainen kuin kansallinen tarinamme on toistanut viimeistään 1800-luvun lopulta lähtien (Enbuske & Ruuskanen, 152), liittyy melkein kaikki, mennyt ja nykyinen, jollain

tavalla siihen, miten vuorovaikutamme luonnon ja ympäristömme kanssa. Suomalaisessa historiantutkimuksessa yksi aihepiirin tärkeä etappi on vuonna 1991 julkaistu *Historiallisen Aikakauskirjan* ”Ympäristöhistoria”-teemanumero.

Ruuskasen, Schöhachin ja Väyrysen kirjoittama *Suomen ympäristöhistorian* johdanto on mukaansa tempaava ja tarjoilee uusia mielenkiintoisia näkökulmia. Heti alkuun korostetaan ympäristöongelmien kulttuurista ja yhteiskunnallista luonnetta. Tämä näkökulma näkyy myös kirjoittajajoukossa: kirjoittajat ovat humanististen alojen meritoituneita tutkijoita ja pääosin tohtoreita, joiden erikoistumisalat kattavat laajasti muun muassa ympäristöhistorian, -politiikan ja -filosofian sekä esimerkiksi talous-, asutus- ja energiahistorian. Useimmat kirjoittajista vaikuttavat Oulun yliopistossa, mutta mukana on kirjoittajia myös muun muassa Maanpuolustuskorkeakoulusta sekä Itä-Suomen, Lapin ja Helsingin yliopistoista. Monipuolinen kirjoittajajoukko ja maantieteellisesti moninainen näkökulma tukee teoksen sanomaa. Suomi on suuri maa, jonka eri kolkissa myös ympäristöongelmat ovat näyttäneet eri aikoina hieman erilaisina. Eriluonteisten alueiden synnyttämä skisma leimaa esimerkiksi susikeskustelua edelleen.

Samaistuttavat ja suurellekin yleisölle tutut aiheet eivät liene sattumaa, sillä teos pyrkii kirjoittajiensa mukaan soveltamaan yleistajuiseksi esitykseksi, kurssikirjaksi ja oheislukemistoksi. Kirja jakautuu kahteen osaan. Ensimmäinen osa ”Jäljet materiaalisessa maailmassa” koostuu seitsemästä luvusta, joissa ympäristöä käsitellään temaattisesti, erilaisten ympäristön osatekijöiden kautta. Osatekijöitä ovat muun muassa maankuori, ilmakehä, vesistöt ja kaupunkiympäristöt. Kutakin teemaa ja kyseiseen ympäristön osatekijää liittyviä näkökulmia ja käsityksiä tarkastellaan kronologisesti kattaen kutakuinkin kirjan alaotsikossa annettu aikajänne 1700-luvulta nykypäivään. Kirjan toisessa osassa ”Muutoksen moottorit”, on viisi lukua, joissa käsitellään ympäristöön liittyvien käsitysten ja päätöksenteon muutosta eri teemojen, kuten ympäristöpolitiikan ja kansainvälisen ympäristöyhteistyön näkökulmasta.

Ympäristöhistorialle tyypillinen moninäkökulmaisuus näkyy kirjan teemoissa ja kirjoittajajoukossa. Ympäristöhistoriassa yksilöt, kulttuurit, yhteiskunta, luonto ja ilmasto kytkeytyvät toisiinsa ja esimerkiksi Suomen ympäristöhistoriaan ovat vaikuttaneet paitsi väestö- ja taloushistoria myös kulttuuri- ja aatehistoria. (s. 9–10.) Ympäristöhistoria on vahvasti humanistinen tutkimuskenttä, joka tutkii ympäristön kanssa vuorovaikutuksessa olevia ihmisiä ja yhteiskuntia. Sen tutkimusote on saanut vaikutteita muun muassa ihmismaantieteestä, kulttuuriantropologiasta ja sosiologiasta. Ympäristöhistoria hyödyntää laajasti myös luonnontieteiden tuottamaa tutkimustietoa. (s.16–17.)

Asenteelliset ympäristösuhteet

Paula Schönachin kirjoittama luku ”Rajattoman ilmakehän saastuttamista ja suojelua” esittelee ilmansuojelun kehitystä paikallisten, aistein havaittavien ympäristöongelmien ratkomisesta yhä laajempien, globaalien kysymysten pohtimisiin. Jälkimmäisille tyypillistä on se, etteivät saasteen useinkaan ole suoraan aistein havaittavia, vaikka niiden vaikutukset ovat vakavia ja laajamittaisia (s. 95). Schönach pohtii Suomen roolia

kansainvälisessä ilmansuojelussa. Suomi voisikin halutessaan olla kokoaan suurempi suunnannäyttävä ilmastonuojelussa.

Schönach on kirjoittanut myös suomalaisten vesistöjen suojelua käsittelevän luvun ”Tuhansien vesien maa”. Siinä ilmenee, kuinka vesistöjen ja ihmisten välinen vuorovaikutus on sekä biofyysisen että kulttuurinen, taloudellisen ja sosiaalinen rakennelma (s. 105). Vesistöt ovat olleet paitsi kulkureittejä ja ympäristöjä ravinnon hankintaan myös virkistysalueita, vesivoiman lähteitä ja jätteiden laskupaikkoja. Vesistöjen kohdalla erilaisten intressien ristiriitaisuus näyttäytyy voimakkaana: jätteet pilaavat uimavedet ja koskien patoaminen kalojen vaellusreitit. Erilaisista vaihtoehdoista on usein päädytty taloudellisesti tuottavimpaan vaihtoehtoon. Schönachin mukaan Suomessa on noin 2500 Likolampi-nimistä lampea (s.115). Nimi viittaa pellavan valmistusprosessiin, jossa pellavakasvin varsien kuidut erotetaan puuaineksesta pitkään liottamalla. Monet maamme lammot on pilattu tällä tavoin kalattomiksi ja uimakelvottomiksi.

Nimistö kertoo paljon ihmisen ja ympäristön vuorovaikutuksesta. Oulun yliopiston FT, historian dosentti Matti Enbusken ja Esa Ruuskasen kirjoittamassa luvussa ”Metsien ja soiden rikkaus ja raivaus” paljastaa, että maamme lukuisat Pahasuoksi tai Paskosuoksi nimetyt suot kertovat omalta osaltaan vuosisataisesta ristiriitaisesta ja vähättelevästä suhtautumisestamme soihin. 1700-luvulla alkoi vahvistua hyötyajattelun sävyttämä käsitys soista ja muista joutomaista jalostuksen kohteina, joihin liittyi myös taloudellisia mahdollisuuksia. Enbusken ja Ruuskasen (s. 175) mukaan ajattelu kytkeytyi laajempiin muutoksiin eurooppalaisessa ympäristösuhteessa, johon Euroopassa valtiolta ja Suomessa lähinnä papisto osallistui. Soiden muokkaaminen vahvasti entisestään käsitystä luonnontilaisten soiden hyödyttömyydestä. Kun kansallista identiteettiä ryhdyttiin 1800-luvulla rakentamaan yleisimpien luontotyyppiemme kautta, alettiin metsät nähdä voimavarana, kun taas luonnontilaiset suot nähtiin edelleen tuottamattomana epämaisemana. (s.152).

Paitsi maisema- ja luontotyytit myös eläimet on kulttuurissamme jaettu hyviin ja pahoihin, hyödyllisiin ja hyödyttömiin. Itä-Suomen yliopiston ympäristöhistorian apulaisprofessori, FT Tuomas Räsänen artikkeli ”Tyhjenevä maa – suhde luonnonvaraisiin eläimiin” käsittelee ihmisen suhdetta muihin eläinlajeihin sekä eläimiin liittyvien käsitysten, että toimintamme vauhdittaman lajikadon näkökulmasta. Räsänen mukaan eläinten luokittelu hyviin ja pahoihin juontaa juurensa tuhansien vuosien taakse, ja jaottelulla on paitsi kulttuuriset myös biologiset taustasyöt (s. 272). Ihminen on ymmärrettävästi pelännyt erityisesti eläimiä, jotka ovat kyenneet uhkaamaan ihmisen henkeä, mutta eläimiä on arvotettu jo pitkään myös suhteessa ihmisen talouden pitoon. Samasta ravinnosta kilpailevat eläimet tai myöhemmin ihmisen elinkeinotoimintaa uhkaavat eläimet on nähty haitallisina. (s. 272–276.) Väestömäärän kasvaessa ja ihmisten levittäytyessä yhä uusille alueille, myös paine eri lajeja ja eläinkanto ja kohtaan kasvoi. Hyviksi katsottujen eläinten joukkoon on päässyt helpoiten olemalla ihmiselle vaaraton ja herttaisen näköinen. Kuten Räsänen toteaa, ”eläin on edelleen olemassa vain ihmistä varten” ja ihmisen ehdoilla (s. 282). Asetelma on ominainen erityisesti länsimaiselle kulttuurille ja esimerkiksi kristinuskolle, joka korottaa ihmisen Jumalan kuvaksi muiden, sieluttomien eläinten yläpuolelle. Niinpä

ihminen on myös antanut itselleen luvan kohdella muita eläimiä omien tarpeidensa mukaan, hyvinkin mielivaltaisesti (s. 271).

Ymmärrys ruokkii asennemuutosta

Vaikka *Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykypäivään* koostuu eri kirjoittajien kirjoittamista luvuista, on käsittelytapa niin hallittu, että eri osiot näyttävät nimenomaan lukuina eivätkä erillisinä artikkeleita. Myös joidenkin teemojen väistämätön toistuminen näyttää pikemminkin tarpeellisina muistutuksina laajemmista kehityskuluista kuin tarpeettomana toisteisuutena.

Kirja on ensimmäinen kokonaisesitys Suomen ympäristöhistoriasta ja sellaisena merkityksellinen akateemiselle yhteisölle. Kirja sopii myös kurssikirjaksi historian ja esimerkiksi kulttuuriperinnön tai maisemantutkimuksen aloille. Olen suositellut sitä lukemistoksi myös arkkitehtiopiskelijoille, jotka haluavat tarkastella rakennettua ympäristöä posthumanistisesta näkökulmasta. Suhteellisen kompaktina ja yleistajuisena teoksena se on tärkeä, ajankohtainen ja ymmärrystä lisäävä myös suurelle yleisölle. Tarvitsemme juuri tällaisia kulttuurihistoriaan ja tutkimustietoon perustuvia näkökulmia siitä, miksi ajattelemme luonnosta, ympäristöstä ja muista eläinlajeista kuten ajattelemme, ja miksi ”kuratoimme” niitä omista kulttuurisista ja taloudellisista lähtökohdistamme käsin.

Teoksen analyttinen ja kiihkoton käsittelytapa selittää lukijaa kunnioittavasti, millaisia ilmiöitä petovihan, kulttuuriympäristöiksi muodostuneiden ympäristövaurioiden ja kielen ja taiteen kautta arvoitettujen kohteiden taustalle kätkeytyy. Rakennusperinnön tutkijana tarkastelin erityisellä mielenkiinnolla kirjan havainnollistamia kytkentöjä ympäristösuhteemme ja kulttuuriperinnön ja taiteen välillä. Moni esteettisenä ja kulttuurisesti arvokkaana pitämämme asia, maisema tai käytäntö on itse asiassa todiste ihmisen kyvystä hyödyntää luontoa ja horjuttaa ympäristön tasapainoa. Esimerkkien avulla teos tarjoaa kattavan käsityksen suomalaisen, tai ylipäänsä länsimaisen ihmisen suhteesta ympäristöönsä. Juuri kiihottomuus tekee siitä vaikuttavan, kirjan luettuaan lukijalla on sekä halua että kykyä muuttaa käsityksiään ja mahdollisesti jopa toimintaansa suhteessa ympäristöön.

Arkkitehti Iida Kalakoski, arkkitehtuurin historian ja rakennusperinnön hoidon yliopisto-opettaja Tampereen yliopisto.

Kirjallisuus

Myllyntaus, Timo, toim. 1991. Ympäristöhistoria-teemanumero. *Historiallinen Aikakauskirja* 89, 4.